

การปรับบทวรรณคดีไทยในการแสดงลิเกทรงเครื่อง ของคณะกรณัฏญจรัตน์¹

A STUDY ON THE ADAPTATION OF THAI LITERATURE IN LIKEY SONG KRUENG PERFORMANCE OF KRONKANJANARAT GROUP

ภูมรินทร์ สุโกลี²/PHOOMARINE SUKOSI

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

DEPARTMENT OF ARTS PROGRAM IN THAI, FACULTY OF HUMANITIES SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์³/PANUPONG UDOMSILP

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

DEPARTMENT OF ARTS PROGRAM IN THAI, FACULTY OF HUMANITIES SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

Received: December 22, 2020

Revised: April 4, 2021

Accepted: April 7, 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การปรับบทวรรณคดีไทยในการแสดงลิเกทรงเครื่องของคณะกรณัฏญจรัตน์มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องของคณะกรณัฏญจรัตน์ โดยศึกษาจากบทวรรณคดีไทยกับบทลิเกทรงเครื่องเรื่องอินทรา ตอนอินทรา นางจันทะหระ เรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาทย์และตอนหลงรูปนางละเวงเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทอง

ผลการศึกษาพบว่า คณะกรณัฏญจรัตน์มีการนำเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องซึ่งในตัวอย่างที่ใช้ในการแสดงและการดำเนินเรื่อง มีทั้งการคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอนที่ปรากฏในบทวรรณคดีไทย รวมถึงมีการปรับเปลี่ยน เพิ่มเติม ตัดทอนตัวละคร ฉากและเหตุการณ์บางตอนของเนื้อเรื่องให้ต่างไปจากบทวรรณคดีไทย ซึ่งการเสนอเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยที่นำมาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องสะท้อนให้เห็นว่า คณะกรณัฏญจรัตน์ยังคงรักษาคุณค่าด้านเนื้อหาของบทวรรณคดีไทยบางตอนเพื่อให้เนื้อเรื่องมีความสนุกสนานเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้ชมในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ : การปรับบท ลิเกทรงเครื่อง

Abstract

The objective of the study is to investigate how Kornkanjanarat Group adapt Thai literature to their Likey Song Krueng performance. The instruments of the study are their texts in the original version of Thai literature namely Inao, Phra Aphai Mani, and Khun Chang-Khun Phaen and their texts in Kornkanjanarat version of the same story. Both versions were analyzed specifically in the following

¹ บทความวิจัยฉบับนี้สรุปจากวิทยานิพนธ์เรื่อง การปรับบทวรรณคดีไทยในการแสดงลิเกทรงเครื่องของคณะกรณัฏญจรัตน์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² ภูมรินทร์ สุโกลี นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

episodes: Inao taking leave from Nang Jintara to fight in the battle, Phra Aphai Mani played a killing pipe song, and being infatuated by the picture of Nang Laweng, and Khun Chang-Khun Phaen Nang Wanthong being judged and sentenced for committing adultery.

The result of the study showed that Kornkanjanarat Group adapted the original text from Thai literature to their Likey Song Krueng performance. Some of the texts, proceedings, scenes, and episodes are still kept the same as the original version but some of them were altered by adding, deleting such items as characters, scenes, and episodes. The adaptation reflects that Kornkanjanarat Group still gives high regards to the value of Thai literature. The alteration is made with an aim to entertain and interest the present-day audience.

Keywords: Adaptation, Likey Song Krueng

บทนำ

ลิเกทรงเครื่องเป็นศิลปะพื้นบ้านที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2450 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระยาเพชรปาลเป็นผู้ประดิษฐ์รูปแบบการแสดงลิเกทรงเครื่องให้คล้ายละครของไทย รวมถึงดัดแปลงเครื่องแต่งกายให้คล้ายกับข้าราชการไทย ในสมัยนั้น โดยให้ตัวพระสวมขวากอย่างกษัตริย์แล้วสวมเสื้อเข้มขาบหรือสวมผ้าเยียรบับ นุ่งผ้ายก สวมเครื่องราชอิสริยาภรณ์พร้อมนำสังวาลย์นพรัตน์ที่ประดับด้วยเพชรแล้วติดอินทรรูที่ป่าทั้งสองข้าง สำหรับตัวนางให้มีการสวมเสื้อกระบอกแขนยาว ห่มสไบเฉียงปักดิ้น นุ่งจีบด้วยผ้ายก สวมกระบังหน้า แต่ถ้าแสดงบทเป็นนางกษัตริย์ก็ให้มีการต่อยอดเป็นมงกุฎขึ้น สวมสะพายเครื่องอิสริยาภรณ์ และสวมถุงเท้าขาวทั้งตัวพระและตัวนาง

การแสดงลิเกทรงเครื่องมักนิยมนำเนื้อเรื่องมาจากบทวรรณคดีไทย เช่น เรื่องไกรทอง แก้วหน้าม้า ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี หรือแม้แต่เรื่องอิเหนาที่เคยใช้แสดงในวังมาก่อน ซึ่งเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยมักจะเป็นลักษณะแนวจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยการดำเนินเรื่องเป็นการกล่าวถึงตัวละครเอกที่ต้องเดินทางจากเมืองเพื่อแสวงหาความรู้ จากนั้นตัวละครเอกจะพบกับคู่ครอง เมื่อพบกันแล้วต้องมีเหตุให้พลัดพรากจากกัน และมีการพิสูจน์ถึงความรักที่บริสุทธิ์ ภายหลังตัวละครพระเอกจึงได้กลับมาพบกับนางเอกแล้วครองคู่กันอย่างมีความสุข ซึ่งในบางครั้งการแสดงลิเกทรงเครื่องยังต้องอาศัยบทบาทของตัวละครประกอบอื่น ๆ เพื่อสร้างความน่าสนใจและสนุกสนาน เช่น เทวดา ยักษ์ ฤๅษี ผี หรือมีการใช้สิ่งของวิเศษเข้ามาใช้ในการแสดงจึงส่งผลทำให้มีผู้สนใจชมการแสดงลิเกมากยิ่งขึ้น

(ผะอบ โปะษะกฤษณะ, สุวรรณ อุดมผล, 2523: 340-346)

ในยุคปัจจุบันการแสดงลิเกทรงเครื่องยังนิยมนำเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยมาใช้ในการดำเนินเรื่อง ดังที่นายกาญจน์ปกรณ์ แสดงหาญ เจ้าของคณะลิเกทรงเครื่องได้กล่าวว่า “การแสดงลิเกทรงเครื่องยังคงนำเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยที่ได้รับความนิยมชมชอบต่อผู้ชม ได้แก่ วรรณคดีเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหรา เรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงपीพิฆาต และตอนหลงรูปนางละเวงเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทอง ด้วยสาเหตุที่ได้รับความนิยมเพราะเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยสร้างจินตนาการ ความรู้สึก ความคิด รวมถึงการนำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณี เข้ามาผสมผสานเรียงร้อยเข้าเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนและยังสร้างความบันเทิงใจให้แก่ผู้ชม รวมถึงเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยยังมีการสอดแทรกข้อคิด คติธรรมสอนใจและปรัชญาชีวิตไว้มากมาย จึงทำให้วรรณคดีทั้งสามเรื่องที่ได้นำมานี้ได้รับความนิยมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน” (กาญจน์ปกรณ์ แสดงหาญ, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2563)

ผู้วิจัยพบว่า คณะกรรมการกาญจน์รัตน์ได้นำบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่อง ได้แก่ เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหรา เรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงपीพิฆาตและตอนหลงรูปนางละเวง เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทอง ซึ่งการนำเสนอบทวรรณคดีไทยมีทั้งการคงฉากและเหตุการณ์บางตอนที่ปรากฏในบทวรรณคดีไทยและมีการปรับเปลี่ยนตัวละครฉากและเหตุการณ์บางตอนไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการนำบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องของคณะกรรมกัญจนรัตน์

อุปกรณ์และวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการเก็บข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่

1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานและแนวทางการศึกษาที่เกี่ยวกับการนำเสนอวรรณคดีไทยที่นำมาใช้ในการแสดง ได้แก่ เรื่องอิเหนา เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องขุนช้างขุนแผน
2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการบันทึกภาพ บันทึกเสียง และสังเกตการณ์ในพื้นที่การแสดงลิเกทรงเครื่องอย่างมีส่วนร่วม ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ.2561- มิถุนายน พ.ศ.2563 รวมจำนวน 7 ครั้ง
3. การสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) ประจำปี พ.ศ.2561 และเจ้าของลิเกทรงเครื่อง คณะกรรมกัญจนรัตน์
4. วิเคราะห์การนำเสนอและการปรับเปลี่ยนจากวรรณคดีไทยที่นำมาใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่อง ทั้ง 3 เรื่อง

ได้แก่ เรื่องอิเหนา เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องขุนช้างขุนแผน

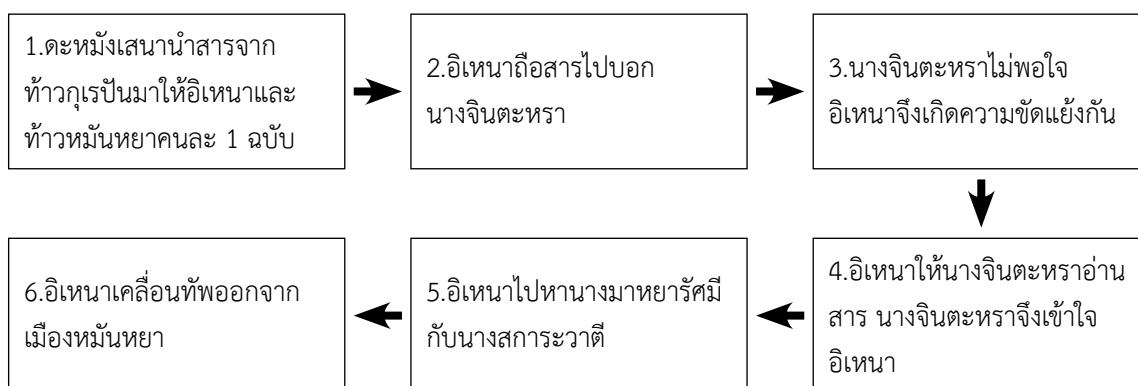
การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในรูปแบบของการแสดงลิเกทรงเครื่องพบว่า คณะกรรมกัญจนรัตน์นิยมนำเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยมาใช้ในการแสดงเฉพาะบางเรื่องและเฉพาะบางตอนเท่านั้น ได้แก่ เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหรา เรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปีพินาตและตอนหลงรูปนางละเวง เรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทอง ซึ่งจากตัวบทลิเกทรงเครื่องมีการดำเนินเนื้อเรื่องบางตอนยังคงเหมือนเดิมและมีการปรับเปลี่ยนลักษณะบางตอนให้แตกต่างไปจากบทวรรณคดีไทยได้อาสนใจหลายประการ ดังนี้

1. การดำเนินเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหรา

จากการศึกษาการนำบทวรรณคดีไทยเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราจากบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการดำเนินเรื่องพบว่า เนื้อเรื่องบางตอนยังคงเดิมและบางตอนมีการนำมาปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมการแสดงลิเกทรงเครื่อง ดังสรุปตาราง ต่อไปนี้

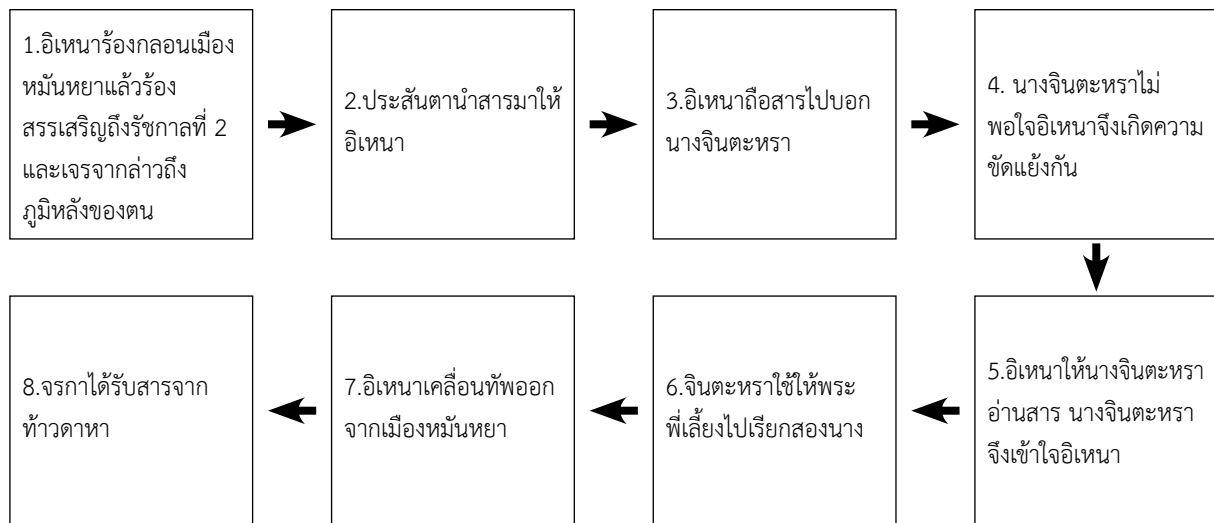
การดำเนินเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราจากบทวรรณคดีไทย



แผนภูมิที่ 1 เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราจากบทวรรณคดีไทย

ที่มา : ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2563

การดำเนินเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราจากบทลิเกทรงเครื่อง



แผนภูมิที่ 2 เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราจากบทลิเกทรงเครื่อง

ที่มา : ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม 2563

จากการศึกษาลักษณะการดำเนินเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราทั้งในบทรพรรณคดีไทยและบทลิเกทรงเครื่องพบว่า การดำเนินเรื่องอิเหนาทั้ง 2 ฉบับ มีการคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอน การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอน การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอน และการตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน ดังนี้

1.1 การคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอน

การคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอน เป็นการรักษาเนื้อเรื่องบางตอนให้เหมือนกับบทรพรรณคดีไทยต้นฉบับ ซึ่งในบทลิเกทรงเครื่องมีการนำเนื้อเรื่องบางตอนของเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหรามาใช้ในการดำเนินเรื่อง ได้แก่ ฉากและเหตุการณ์การผูกปมระหว่างอิเหนากับนางจินตะหราเป็นตอนที่อิเหนาถือสารเข้าไปแจ้งข่าวกับนางจินตะหราเพื่อขอลากลับไปช่วยท้าวดาหะเมื่อนางจินตะหราได้ฟังจึงเกิดความไม่พอใจและใช้ถ้อยคำ

ประชดประชันตัดพ้อต่อว่าอิเหนาเพราะนางจินตะหราคิดว่าอิเหนาจะกลับไปหาคู่ตุนาหั้นอย่างนางบุษบา

การคงฉากเดิมและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นการเสนอบทบาทของผู้แสดงที่สื่อสารกับผู้ชมได้ครบรสทั้งอารมณ์รัก โกรธ และความหึงหวงระหว่างนางจินตะหรากับอิเหนา และยังแสดงให้เห็นถึงความทุกข์ทรมานใจของอิเหนาที่ต้องมาพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักทั้งสามคน นอกจากนี้บริบทของลิเกทรงเครื่องยังคงรักษาวรรคทองจากบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนและตัดทอนคำบางวรรคเพื่อสะดวกต่อการร้องและง่ายต่อความเข้าใจ ซึ่งการนำเสนอวรรคทองเป็นการธำรงรักษาใจความสำคัญของเรื่องไว้ดั้งเดิม และเป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้ชมได้รับอารมณ์สขาสซึ่งใจจากภาษาที่มีความไพเราะและเกิดจินตภาพมากขึ้น ดังตัวอย่างบทลิเกทรงเครื่อง

บทวรรณคดีไทย		บทลิเกทรงเครื่อง	
เมื่อนั้น	จินตะหราวาติมีศักดิ์	เมื่อนั้น	จินตะหราวาติมีศักดิ์
ฟังตรัสชัดแค้นฤทัยนัก	สะบัดพักรพิณหลังไม่บังคม	ฟังตรัสชัดแค้นฤทัยนัก	สะบัดพักรพิณหลังไม่บังคม
แล้วตอบถ้อยน้อยหรือพระทรงฤทธิ์	ช่างประดิษฐ์คิดความพองามสม	จึงตอบถ้อยน้อยหรือองค์พระทรงฤทธิ์	ช่างประดิษฐ์คิดความไม่งามสม
ล้วนกล่าวแก่งแสงเสให้ลม	คตคมแยบคายหลายชั้น	ล้วนกล่าวแก่งแสงด้วยเล่ห์หลม	คตคมแยบคายไวหลายชั้น
พระจะไปดาหาปราบข้าศึก	หรือรำลึกถึงคู่ตุนาหงัน	พระจะไปดาหาปราบข้าศึก	หรือรำลึกถึงคู่ตุนาหงัน
ด้วยสงครามในจิตยังติดพัน	จึงบิตผันพจนาน่าอาลัย	ด้วยสงครามในจิตติดพัน	จึงพ่อนผันพจนาน่าอาลัย
ไฉนพระผ่านฟ้าสฤษฎาน้อง	จะปกป้องครองความพิสมัย	ไฉนเล่าพระผ่านฟ้าสฤษฎาน้อง	จะปกป้องครองที่ความพิสมัย
ไม่นิราศแรมร้างทางไกล	จนบรรลยมอดม้วยไปด้วยกัน ฯ	ไม่นิราศแรมร้างทางไกล	จนบรรลยมอดม้วยไปด้วยกัน ฯ
๗ 8 คำ ฯ		(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 8)	
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2546 : 254)			

1.2 การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์ บางตอน

จากการศึกษาเนื้อเรื่องของเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราวาติว่า บทลิเกทรงเครื่องมีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอนให้ต่างไปจากบทวรรณคดีไทย ได้แก่ การเปิดเรื่องของการเล่น ซึ่งบทวรรณคดีไทยเริ่มต้นโดยให้ตะหมิงเสนานำสารจาก

ท้าวกูเรป็นมาให้อิเหนาและท้าวหมันหยาคคนละ 1 ฉบับ แต่บทลิเกทรงเครื่องมีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์โดยให้อิเหนาร้องบทกลอนกล่าวถึงตนเองว่าอยู่ที่เมืองหมันหยาค และร้องเพลงราชนิเกลิงเพื่อยกย่องสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รวมถึงเป็นการกล่าวขอขมาลาโทษถ้าหากเกิดข้อผิดพลาดในขณะที่กำลังแสดง ดังตัวอย่างบทลิเกทรงเครื่อง เช่น

ราชนิเกลิง

ก่อนจะเกริ่นเดินกลอน	ขอยกกรรกราบก้ม
สิบนิ้วกระพุ่มเหนือผม	ไหว้ท่านผู้ปกครองพันธ์
องค์จักรีองค์ที่สอง	ของมวลพี่น้องถิ่นไทย
จอมศิลป์ผู้ยิ่งใหญ่	พระหลุทัยขยัน
แต่งบทพระราชนิพนธ์	เป็นกลอนสุภาพเพียบพร้อม
ในดวงมโนเกล้าอ่อนน้อม	รำลึกถึงพระคุณท่านนั้น
ถ้าพบบาท พลาดเพี้ยน	พระโปรดอย่าถือว่าผิด
เกล้าพร้อมด้วยหมู่ เพื่อนมิตร	ได้ปักจิตตั้งใจมั่น ฯ

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 1-2)

จากนั้นมีการปรับเปลี่ยนให้อิเหนาพูดบรรยายถึงภูมิหลังของตนอีกครั้งว่าเป็นพระโอรสของท้าวกูเรป็นและมีภรรยา 3 คน ได้แก่ นางจินตะหราวาติ นางมาหยาธรรมิ และนางสการะวาติ ดังตัวอย่างบทลิเกทรงเครื่อง เช่น

เจรจา

ระเด่น : ข้าพเจ้าระเด่นมนตรี มาอยู่ยังหมันหยาคานี้ พร้อมเมียรักทั้งสาม คือ จินตะหราวาติ มาหยาธรรมิ เป็นเวลานานแล้ว พระบิดาท่านท้าวกูเรป็นเขียนสาส์นมาเตือนถึงสืบขับให้ไปแต่งงานกับบุษบา โกลีใครจะไป

แต่งได้ ขี้มูกก็เลอะ ขี้ตาก็กรัง คนสวยคนงามก็ต้องจินตะหราวา

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 2)

นอกจากการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องในตอนการเปิดเรื่องแล้ว บทลิเกทรงเครื่องยังมีการปรับเปลี่ยนตัวละครผู้นำสารมามอบให้อิเหนากับท้าวหมันหยาค โดยปรับเปลี่ยนจากตะหมิงเสนาเป็นประสันดาแทน จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า บทลิเกทรงเครื่องมีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์ในตอนเริ่มเรื่องโดยให้อิเหนาร้องบทกลอนกล่าว

ถึงตนเองว่าอยู่ที่เมืองหมันหย้าเพื่อให้ผู้ชมทราบว่าเป็นเรื่องที่กำลังเกิดขึ้น ณ สถานที่ใด แล้วอิเหนาจึงร้องบทกลอนสรรเสริญพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่องอิเหนาจนได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมไทยและยังเป็นการให้ผู้ชมได้เตรียมพร้อมในการรับชมการแสดง หลังจากนั้นอิเหนาจึงพูดบทเจรจาเกริ่นนำถึงที่มาของตนเองและเนื้อเรื่องในช่วงตอนต้นของการแสดง ซึ่งสาเหตุที่ต้องมีการร้องบทเกริ่นนำเนื้อเรื่อง เพราะคณะกรรมการกัญจนรัตน์มีได้นำเนื้อเรื่องอิเหนามาใช้ในการแสดงทั้งเรื่อง ดังนั้นการเกริ่นนำเนื้อเรื่องเพื่อให้ผู้ชมที่มีหลายเพศหลายวัยได้รับรู้และเข้าใจตอนที่กำลังจะรับชม และยังเป็นการช่วยกระชับเวลาของการร้องบทกลอนที่มีขนาดยาวเกินไปให้สั้นลงอีกด้วย นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนตัวละครจากคหบดีมาเป็นปรีดาเพราะบทบาทของปรีดาในบทละครเครื่องเป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยเจ้าคารมและพูดจาตลกจึงส่งผลทำให้การแสดงละครเครื่องมีสีสันมากยิ่งขึ้น

1.3 การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอน

จากการศึกษาการดำเนินเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหราพบว่า บทละครเครื่องมีการเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์ในตอนปิดเรื่องของการแสดงละครเครื่อง โดยเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บทเจรจากับนางบุษบาแล้วพูดบทเจรจาแนะนำตนเอง จากนั้นมีทหารนำสารมาให้เพื่อแจ้งข่าวการเกิดศึกสงครามเหตุเพราะท้าวกะหมิงกษัตริย์ต้องการช่วงชิงนางบุษบา ดังตัวอย่างบทละครเครื่อง เช่น

จกราหิยาสานมาอ่านยืนบนเตียง
จกรา: อ่านสาส์นอ่านสาส์นให้ตาลเดือดใจ
มันช่างทำได้หนอไอ้ชาวขว
ไอ้กุนึงไอ้กุนึ่งหนิงหนุ๊ง
มันมาแย่งชิงแม่บุษบา
จับได้กูไม่ต้องพูด
จะจับอาวุธเอาไปตีมันตา

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 13)

การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์ของจกราเข้ามาและให้มีการแนะนำตนเองเพื่อให้ผู้ชมได้รู้จักและจดจำจกราที่เป็นตัวละครปรีดาของอิเหนาที่มีลักษณะต่างกับราวฟ้ากับดิน ถึงแม้ว่าจกราจะเป็นตัวละครที่ไม่มีผลต่อการดำเนินเรื่องเทียบเท่าอิเหนา แต่คณะกรรมการกัญจนรัตน์ต้องการเพิ่มเติมบทบาทของจกราเพื่อช่วยเสริมให้การแสดง

มีความน่าสนใจ โดยใช้กลวิธีการสร้างรูปลักษณ์ภายนอกให้จกราให้มีรูปร่างหน้าตาอ้วนดำ ตัวเตี้ย ลงพุง ท่าทางลู่ลี้ลุกลน ซึ่งลักษณะการนำเสนอจกราส่งผลทำให้การดำเนินเรื่องที่นำมาใช้ในการแสดงมีความสมจริงและยังเป็นการสร้างเสียงหัวเราะให้กับผู้ชมยิ่งขึ้นอีกด้วย



ภาพที่ 3 ภาพจกรา จากเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหรา
ที่มา : ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2562

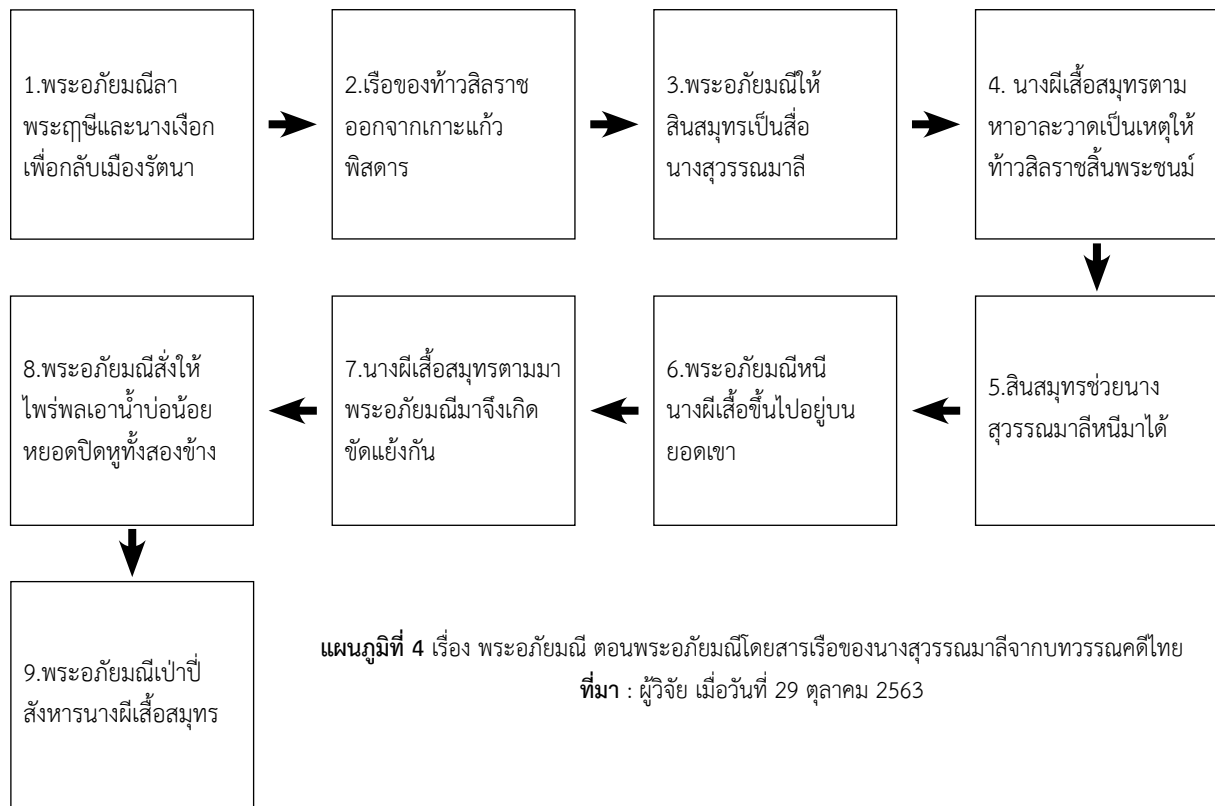
1.4 การตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน

บทละครเครื่องได้มีการตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน ได้แก่ เหตุการณ์ตอนที่อิเหนาไปหานางมาหยาภิรมย์กับนางสการะวาตีเพื่อให้การดำเนินเรื่องมีความกระชับ รวดเร็วและเหมาะสมกับการแสดงในช่วงระยะเวลาที่จำกัด อีกทั้งในการแสดงละครเครื่องต้องการเน้นฉากและเหตุการณ์ที่เกิดการปะทะคารมกันระหว่างอิเหนากับนางจินตะหราเป็นสำคัญของเนื้อเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องกิลเลสตันหาของมนุษย์

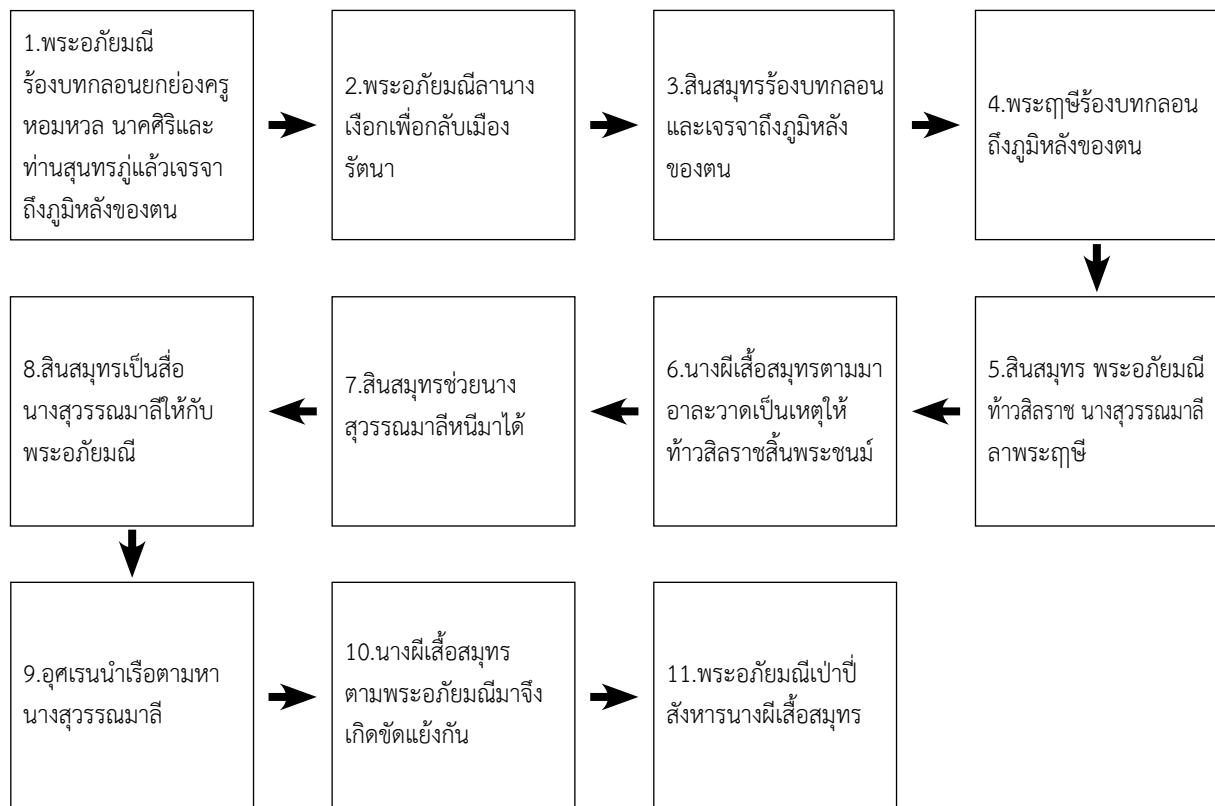
1. การดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาท

จากการศึกษาการนำบทวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาทที่นำมาปรับใช้ในการดำเนินเรื่องพบว่า คณะกรรมการกัญจนรัตน์มีการนำเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลีและตอนเจ้าละมานตีเมืองผลึก แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนชื่อเดิมพระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลีเป็นชื่อตอนเพลงปี่พาทและจากชื่อเดิมตอนเจ้าละมานตีเมืองผลึกเป็นชื่อตอนหลงรูปนางละเลง นอกจากนี้ยังมีการนำเนื้อเรื่องบางตอนให้คงเดิมและบางตอนมีการนำมาปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบของละครเครื่องซึ่งในบทความนี้ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเฉพาะตอนเพลงปี่พาท ดังสรุปตาราง ต่อไปนี้

การดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีโดยสารเรือนางสุวรรณมาลีจากบวรรัตนคดีไทย



การดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาทย์จากบทละครเรื่อง



จากการศึกษาลักษณะการดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาทย์ทั้งในบทรชนคดีไทยและบทละครเครื่องพบว่า การดำเนินเรื่องพระอภัยมณีทั้ง 2 ฉบับ มีการคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอน การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอน การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอน และการตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน ดังนี้

2.1 การคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอน

จากการศึกษาเนื้อเรื่องของเรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาทย์พบว่า บทละครเครื่องมีการนำฉากและเหตุการณ์บางตอนยังคงเหมือนกับบทรชนคดีไทย ได้แก่ ตอนเรื่องพระอภัยมณีนางเงือกเพื่อกลับไปเมืองรัตนา ตอนนางผีเสื้อสมุทรตามมาอาละวาดจนเป็นเหตุให้ท้าวสิลราชสิ้นพระชนม์ ตอนสินสมุทรช่วยนางสุวรรณมาลีหนีมาได้ตอนสินสมุทรเป็นสื่อนางสุวรรณมาลีให้กับพระอภัยมณี ตอนนางผีเสื้อสมุทรตามพระอภัยมณีมาจึงเกิดขัดแย้งกัน และตอนปิดเรื่องพระอภัยมณีเป่าปี่สังหารนางผีเสื้อสมุทร

การคงฉากเดิมและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า คณะกรณีย์งานวรรณคดียังคงรักษาสภาพและเหตุการณ์บางตอนไว้ โดยเฉพาะฉากและเหตุการณ์การผูกประหว่างพระอภัยมณีและนางผีเสื้อสมุทรที่เป็นการเสนอบทบาทผู้แสดงที่สื่อสารกับผู้ชมได้ครบรสทั้งอารมณ์รัก โกรธ ความหึงหวง ความเสียใจ และยังช่วยให้ผู้ชมรู้สึกเห็นใจนางผีเสื้อสมุทรที่ต้องมารับชะตากรรมอย่างน่าเวทนาเพราะความรักที่มีต่อพระอภัยมณี ดังตัวอย่างบทละครเครื่อง เช่น นางผีเสื้อสมุทร:

นิจจาเอ๋ยเคยอยู่เป็นคู่ชื่น
ทุกวันคืนค่าเข้าไม่เศร้าหมอง
จนมีลูกปลุกเลี้ยงเคียงประคอง
มิให้ห้องเคื่องขัดหยาดยา
อยู่ดีดีหนีเมียมาเสียได้
เสียน้ำใจน้องรักเป็นหนักหนา
สู้อุตส่าห์พยายามติดตามมา
ขอเป็นข้าบาททงสพระทรงธรรม
พระเสด็จไปไหนจะไปด้วย
เป็นเพื่อนม้วยมรณาจนอาสัญ
ประทานโทษโปรดเลี้ยงแต่เพียงนั้น
อย่าทำหั่นความรักน้องนงเกลย

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 21)

2.2 การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอน

ตอน

บทละครเครื่องมีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอนของเรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาทย์ให้แตกต่างไปจากบทรชนคดีไทย ได้แก่ การเปิดเรื่องโดยให้พระอภัยมณีนางเงือกเพื่อกลับไปเมืองรัตนา แต่ในบทละครเครื่องมีการนำปรับเปลี่ยนตอนเปิดเรื่อง โดยให้พระอภัยมณีร้องบทกลอนถึงนางเงือก แล้วจึงร้องเพลงราชนิกเลิงเพื่อยกย่องถึงครูหอมหวล นาคศิริและสุนทรภู่ จากนั้นพระอภัยมณีพูดบรรยายถึงภูมิหลังของตน ดังตัวอย่างบทละครเครื่อง เช่น

(พูด) ข้าพเจ้าเองมีนามอยู่แล้วว่า พระอภัยมณี นับแต่จากพระนครมากับพระอนุชาศรีสุวรรณจนกระทั่งแม่ผีเสื้อได้ลักพาตัวไปในถ้ำ อยู่กินกันจนได้มีบุตร 1 คน นามว่า สินสมุทร แต่เราเองคิดว่าแม่ผีเสื้อนั้นเป็นยักษ์และเราเองเป็นมนุษย์จะสมสู่อยู่กินกันคงเป็นไปไม่ได้ หากแม้วันหนึ่งวันใดที่แม่ผีเสื้อโกรธก็อาจจะทำร้ายหรือไม่ก็จับเรากินเป็นอาหารก็ได้ บังเอิญสินสมุทรได้ออกจากถ้ำพบกับตาเงือกและหลอกนางผีเสื้อ จนพาสินสมุทรนี้มาจนถึงเกาะแก้วพิสดาร บัดนี้เจ้าเมืองผลึกจะเดินเรือกลับยังบ้านเมือง เราเองจะขออาศัยเรือของท้าวสิลราชกลับยังบ้านเมืองจะดีกว่า แต่ก่อนจะไปขอสั่งลาแม่เงือกก่อน

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 1-2)

การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์ในตอนเปิดเรื่องให้พระอภัยมณีร้องกลอนยกย่องถึงครูหอมหวล นาคศิริ ก่อนหน้านายกัญจนปกรณัม แสดงหาญ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ครูบุญเลิศ นางพินิจ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) พ.ศ.2539 และครูวิโรจน์ วีระพัฒนานนท์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) พ.ศ.2561 ซึ่งทั้งสองท่านได้ช่วยกันแต่งบทกลอนขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นการรำลึกถึงครูหอมหวล นาคศิริที่เป็นปูชนียบุคคลต่อวงการลิเกลูกบทและลิเกทรงเครื่อง ส่วนบทกลอนที่ใช้ร้องสรรเสริญท่านสุนทรภู่ นั้นครูหอมหวล นาคศิริเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นมาครั้งตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อนำบทกลอนมาใช้ร้องก่อนการดำเนินเรื่อง (กัญจนปกรณัม แสดงหาญ, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2563) นอกจากนี้บทละครเครื่องยังมีการให้พระอภัยมณีพูดบรรยายถึง

ภูมิหลังของตนเองหรือที่เรียกว่า การเกริ่นนำเพื่อให้ผู้ชมในยุคปัจจุบันที่อาจจะเคยจดจำเนื้อเรื่องบางตอนหรือไม่เคยเรียนรู้เนื้อเรื่องพระอภัยมณีมาก่อนให้เข้าใจง่ายขึ้น เพราะคณะกรรมการกัญจนรัตน์มิได้นำเนื้อเรื่องของเรื่องพระอภัยมณีมาใช้ในการแสดงทั้งเรื่อง

2.3 การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอน

การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์ในบทละครเครื่องได้มีการเพิ่มเติมเนื้อเรื่องขึ้นใหม่เพื่อให้แตกต่างไปจากบทวรรณคดีไทย ได้แก่ การดำเนินเรื่องตอนที่สินสมุทรออกมาร้องบทกลอนและพูดบรรยายกล่าวถึงภูมิหลังของตนเอง ตอนพระฤๅษีร้องบทกลอนถึงภูมิหลังของตนเองแล้วพูดบทเจรจากับตลก 1 และตลก 2 ตอนสินสมุทรพระอภัยมณี ท้าวสิลราช และนางสุวรรณมาลีพูดบทเจรจากับพระฤๅษี ตอนสินสมุทรเป็นสื่อนางสุวรรณมาลีให้กับพระอภัยมณี และตอนอุศเรนนำเรือตามหานางสุวรรณมาลี

การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอนที่นำมาใช้ในการดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปีพิฆาตแสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกัญจนรัตน์มีการเพิ่มเติมเนื้อเรื่องให้มีขนาดยาวขึ้นหรือเรียกว่าการยืดเรื่อง ซึ่งการเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นการนำเหตุการณ์บางตอนที่ไม่มีปรากฏในบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการแสดงเพื่อช่วยให้ผู้ชมเข้าใจบทบาทของตัวละครและเนื้อเรื่องที่กำลังจะดำเนินเรื่องให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น การดำเนินเรื่องตอนพระฤๅษีร้องบทกลอนถึงภูมิหลังของตนเองเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจถึงลักษณะของพระฤๅษีที่มี การปรับเปลี่ยนบทบาทให้พระฤๅษีแสดงเป็นตัวตลกหรือตัวขูโรง โดยคณะกรรมการกัญจนรัตน์ใช้กลวิธีการสร้างบุคลิกของพระฤๅษีให้มีรูปร่างอ้วน ผิวดำ ลงพุง ไว้หนวดขาวและพูดคำหยาบคาย นอกจากการปรับเปลี่ยนลักษณะของพระฤๅษีแล้ว ในบทละครเครื่องยังมีการเพิ่มเติมตัวตลก 1 และตัวตลก 2 เข้ามาใช้ในการแสดงเพื่อเป็นการเสริมให้บทบาทของพระฤๅษีมีลักษณะเด่นชัดขึ้นเพราะความสำคัญของการแสดงลิเกทรงเครื่องนั้น ตัวตลกถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสร้างสีสันและความสนุกสนานให้กับผู้ชมยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างบทละครเครื่อง เช่น

สินสมุทร ถวายบังคมพระเจ้าค่ะ พระบิดา

ฤๅษี เจ้ามายังไงเล่าลูก มาพร้อมหน้ากันยังงี้

สิลราช เรานัดกันมาวันนี้มาพร้อมกัน นมัสการ

พระอาจารย์

ฤๅษี ใครกับใครกันนะ เออ เจ้าเมืองพลึง เออ ๆ สวัสดิ์ ๆ แล้วนี่ใครละลูก

พระอภัยมณี พ่อสินสมุทร ไอ้เรื่องนั้นลูกอย่าไปกระโตกกระตาก แล้วแต่เจ้าก็แล้วกันลูก

ตลก 1 เจ้าอาพระสองไพร่ ล้อมมา

ตลก 2 อาโง เรียกไม่ถูกแล้วยังจะเรียกอีก

ฤๅษี อา...นี่ เจ้าสินสมุทร สวัสดิ์นั่งดี ๆ โชคดีนี้เกาะกุจะฟังก็เพราะมีนี่แหละ ชนจ้งเลย วังไปวังมา

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 4)

2.4 การตัดทอนฉากและเหตุการณ์บาง

ตอน

บทละครเครื่องมีการตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอนจากเนื้อเรื่องของบทวรรณคดีไทยในบางส่วนออกไป ได้แก่ ตอนที่พระอภัยมณีสั่งให้ไพร่พลเอาน้ำบ่อน้อยหยอดปิดหูทั้งสอง จากการตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอนออกไป แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกัญจนรัตน์ต้องการตัดทอนเหตุการณ์ที่ไม่สำคัญสำคัญออกโดยไม่ส่งผลกระทบต่อเนื้อเรื่อง นอกจากนี้ยังเป็นการทำให้เนื้อเรื่องมีความกระชับรวดเร็วเหมาะสมกับข้อจำกัดของเวลา ดังที่นายวิโรจน์ วีระพัฒนานนท์ ศิลปินแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ.2561 สาขาการแสดง (ลิเก) ให้ข้อมูลว่า “การแสดงลิเกทรงเครื่องบางครั้งจะมีการตัดทอนเนื้อเรื่องบางช่วงหรือบางตอนออกไปเพราะการแสดงลิเกทรงเครื่องถือว่าไม่ตายตัวเหมือนอย่างละคร ดังนั้นลักษณะการตัดทอนเนื้อเรื่องหรือตัวละครก็ขึ้นอยู่กับเวลาและสถานที่ของการแสดง (วิโรจน์ วีระพัฒนานนท์, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2563)

2. การดำเนินเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษา

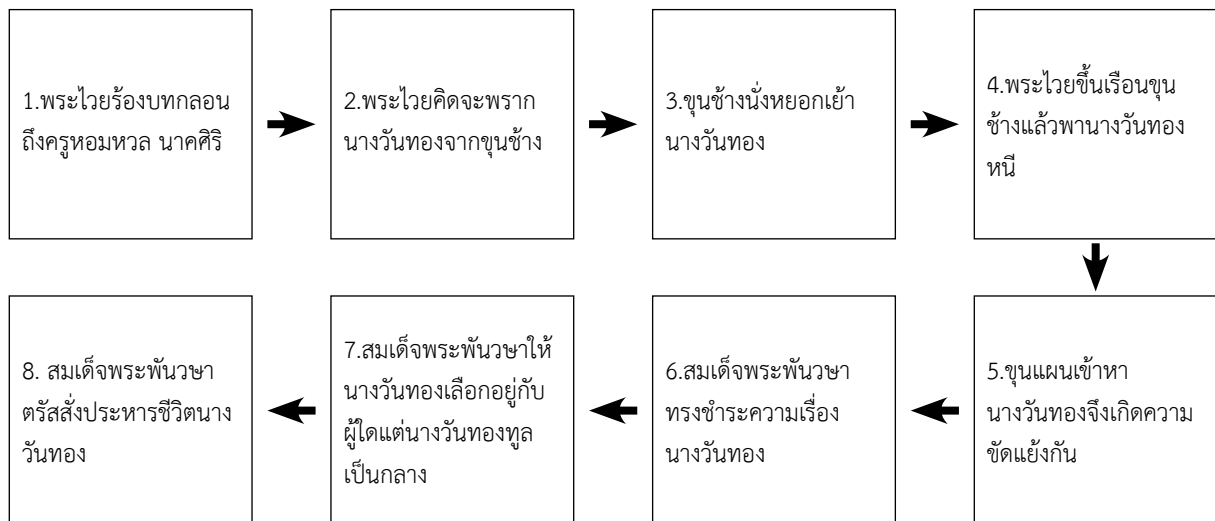
นางวันทอง

จากการศึกษาการนำวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกามาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องพบว่า เนื้อเรื่องบางตอนยังคงเดิมและบางตอนมีการนำมาปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของการแสดงลิเกทรงเครื่อง ดังสรุปตาราง ต่อไปนี้

การดำเนินเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกาจากวรรณคดีไทย



การดำเนินเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทองจากบทละครเรื่อง



จากการศึกษาลักษณะการดำเนินเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทองทั้งในบทวรรณคดีไทยและบทลิเกทรงเครื่องพบว่า การดำเนินเรื่องขุนช้างขุนแผนทั้ง 2 ฉบับ มีการคงเดิมฉากและเหตุการณ์บางตอนเหมือนกับบทวรรณคดีไทย นอกจากนี้ยังมีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอน การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอน และการตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน ดังนี้

3.1 การคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอน

บทลิเกทรงเครื่องยังคงฉากและเหตุการณ์บางตอนให้เหมือนตัวบทวรรณคดีไทย ได้แก่ ฉากและเหตุการณ์ตอนพระไวยคิดจะพรากนางวันทองจากขุนช้าง ตอนพระไวยขึ้นเรือนขุนช้างแล้วพานางวันทองหนี ตอนขุนแผนเข้าหานางวันทองจึงเกิดความขัดแย้งกัน ตอนสมเด็จพระพันวษาชำระความเรื่องนางวันทอง ตอนสมเด็จพระพันวษาให้นางวันทองเลือกอยู่กับผู้ใดแต่นางวันทองทูลเป็นกลางและการปิดเรื่องตอนสมเด็จพระพันวษาสั่งให้ประหารนางวันทอง

การคงฉากเดิมและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ เป็นการเสนอบทบาทของขุนแผนชายผู้มีลักษณะนิสัยเจ้าชู้ ตามการรับรู้ของผู้เสพ และลักษณะนิสัยของนางวันทองหญิงเจ้ากรรม จิตใจโลเล ไม่มั่นคงต่อความรักจนได้คำสมญานามว่า “วันทองสองใจ” จนต้องประสบกับเคราะห์กรรมต่าง ๆ เช่น ความพลัดพรากจากสามีและลูก ความเสียใจและความผิดหวังในเรื่องของความรัก ซึ่งการคงเดิมฉากและเหตุการณ์ตอนดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎาณัติยังคงอนุรักษ์แก่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งระหว่างขุนแผนและนางวันทองไว้ ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้ชมในยุคปัจจุบันยังคงจดจำตัวละครอย่างขุนแผนและนางวันทองที่ถูกนำมาแต่งเป็นบทเสภาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เพียงแต่ในบทลิเกทรงเครื่องมีการนำบทกลอนที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อให้เอื้อต่อการร้องและการตีบทของทำรำให้ง่ายยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างบทลิเกทรงเครื่อง เช่น

ราชินิกุล

ขุนแผน

ลืมนแล้วหรือแม่เอ๋ย	เมื่อก่อนที่เคยเคียงข้าง
เรื่องเก่าเก่าทุกอย่าง	มันยังฝังใจอยู่
ไอ้ขุนช้างมันฟ้อง	พี่พาน้องหนีหน้า
ต้องนอนกับดินกินกับทราย	ข้าได้อายอดสู
เขาหาว่าเป็นนักโทษ	จึงถูกเขาเนรเทศ
เราสองคนทนทุเรศ	แม่ยอดรักยอมรู้ ๆ

วันทอง

ขอเสียทีเถอะพ่อ	อย่ารื้อก่อนเรื่องเก่า
เรื่องทุกข์ยากของเรา	ไม่มีใครเข้ารอบรู้
พ่อแผนถูกลงโทษ	น้องตั้งท้องหมดท่า
ถูกขุนช้างอุดคร่ำ	ด้วยกิริยาข่มขู่
หญิงตกอยู่มือชาย	ต้องทนขายชี้น้ำ
สิบแปดปีพี่ชา	ไม่มีใครมาหาสู่
พอพี่แผนออกจากคุก	ก็มาร่วมสุขเมียสาว
ทั้งเมียไทยเมียลาว	ดูแพรวพราวสวยหรู
ไม่คิดรับกลับเรือน	จริงไหมพ่อเพื่อนเดินไพร

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 8)

นอกจากการคงฉากและเหตุการณ์การผูกปมของตัวละครแล้ว คณะกรรมการกฤษฎาณัติยังมีการคงฉากและเหตุการณ์ของการปิดเรื่องตอนสมเด็จพระพันวษาสั่งให้ประหารนางวันทองเพื่อให้ใจความสำคัญของเนื้อเรื่องยังคงเดิมเหมือนกับบทวรรณคดีไทย เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของสมเด็จพระพันวษาที่มีลักษณะนิสัยว่าความใจร้อนและไม่รู้จักคิดไตร่ตรองก่อนจะตัดสินลงโทษผู้อื่น ซึ่งเห็นได้จากตอนที่สมเด็จพระพันวษาให้นางวันทองเลือกว่าจะอยู่กับผู้ใด แต่นางวันทองเกิดความลังเล เลือกไม่ได้ว่าจะอยู่กับผู้ใด ดังนั้นสมเด็จพระพันวษาจึงกริ้วและสั่งประหารชีวิตนางวันทองทันที ซึ่งการคงฉากและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นการสร้างความสมจริงให้กับการแสดงลิเกทรงเครื่องมากยิ่งขึ้น และยังเป็นการช่วยรักษาวรรคทองจากบทวรรณคดีไทย เพียงแต่ในบทลิเกทรงเครื่องมีการปรับเปลี่ยนคำบางวรรคเพื่อให้สะดวกต่อการร้อง และยังเป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้ชมเกิดสุนทรียภาพได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างบทลิเกทรงเครื่อง เช่น

บทลิเกทรงเครื่อง

ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภาพ	ฟังจบแค้นคั่งดังเพลิงไหม้
เหมือนดินประสิทธิ์ติดกับเปลวไฟ	ดูดูเป็นได้อั้วันทอง
จะว่ารักข้างไหนไม่ว่าได้	น้ำใจจะประดังเข้าทั้งสอง
ออกนั้นเข้านี้มีสารรอง	ยิ่งกว่าท้องทะเลอันลึกล้ำ
จอกแหวนแพเสาสำเภาใหญ่	จะทอดถมเท่าไรไม่รู้สัก
เหมือนมหาสมุทรสุดซึ้ง	น้ำลึกเหลือจะหยั่งกระทั่งดิน
อิฐผาหาบมาท่อมถม	ก็จ่อมจมสูญหายไปหมดสิ้น
อีสานถ้อยจัญไรใจทมิฬ	ดังเพชรนิลเกิดขึ้นในอาจณ
รูปงามนามเพราะน้อยไปหรือ	ใจไม่ซื่อสมศักดิ์เท่าเส้นผม
แต่ใจสัตว์มันยังมีที่นิยม	สมาคมก็แต่ถึงฤดูมัน
มึงนี่ถ้อยยิ่งกว่าถ้อยอ้ายเมือง	จะเอาเรื่องไม่ได้สักสิ่งสรรพ
ละโมบมากตณหาตาเป็นมัน	สักร้อยพันให้มึงไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วฝ้ายครวละคนเดียว	หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมึงไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย	อ้ายไว้มึงอย่านับว่ามารดา
กูเลี้ยงมึงถึงให้เป็นหัวหมื่น	คนอื่นรู้ว่าแม่ก็ขายหน้า
อ้ายขุนช้างขุนแผนทั้งสองรา	กูจะหาเมียให้อ้ายอาลัย
หญิงกาลกิณีอีแพศยา	มันไม่น่าเซยชิดพิสมัย
ที่รูปสวยสมมีถมไป	มึงตัดใจเสียเถิดอีกคนนี่
เร่งเร็วเหวพระยายมราช	ไปพันพาดเสียให้มันเป็นผี
อกเอาขวานผ่าอย่าปราณี	อย่าให้มีโลหิตติดดินกู
เอาใบทองรองไว้ให้หมากิน	ตกดินจะอับรือกาสิอยู่
พันให้หญิงชายทั้งหลายดู	สั่งเสร็จเสด็จสู่ปราสาทชัย ฯ

ดนตรีทำเพลงเสมอ

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 16-18)

3.2 การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอน

บทลิเกทรงเครื่องมีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอนที่มีความแตกต่างไปจากบทวรรณคดีไทย ได้แก่ การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์ตอนเปิดเรื่อง ซึ่งบทวรรณคดีเริ่มต้นการเปิดเรื่องโดยพระไวยคิดจะพรากนางวันทองจากขุนช้าง แต่บทลิเกทรงเครื่องมีการปรับเปลี่ยนตอนเปิดเรื่องโดยให้พระไวยร้องบทกลอนถึงครูหอมหวล นาคศิริ ดังตัวอย่างบทลิเกทรงเครื่อง เช่น

ร้องเพลงฉุยฉาย

หอมหวลเอ	ยินเสียงเพลงครวญชวนให้ไฝถึง
น้อมกายคารวะเป็นวาทะชาบซึ่ง	หวลจิตคำนึงถึงคุณครู
ผู้สอนผู้สั่งให้ทั้งชีวิต	เหล่าล้วนมวลศิษย์เป็นคนเป็นผู้
	ปีพาทย์รับ
ครูท่านเอ	ขึ้นชื่อลือสะท้านนาฏการลิเก
ผู้ชมทั้งมวลชื่นชวนสรรวเส	เพราะมนต์เสน่ห์ชำนาญชำนาญ
พระเอกนายโรงตัวโกงตกลง	เยี่ยมยอดหยิบยกครูหอมหวล นาคศิริ

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 1)

นอกจากนี้ ในบทละครเครื่องยังมีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์การดำเนินเรื่องเป็นตอนที่ขุนช้างนั่งหยอกเย้านางวันทองบนเรือน ดังตัวอย่างบทละครเครื่อง เช่น

เพลงสาริกา

ขุนช้าง กล่าวถึงขุนช้างนั่งในห้อง หยอกเย้าวันทองเมียของพี่
วันทอง วันทองขอพึ่งบารมี พ่อขุนช้างคนดีมีคนเดียว

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 5)

การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์ตอนขุนช้างนั่งหยอกเย้าวันทองบนเรือน แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎีกาต้องการเสนอเฉพาะเหตุการณ์ตอนดังกล่าวนี้เพื่อให้ผู้ชมยังคงจดจำบทบาทลักษณะนิสัยของขุนช้างที่ถือเป็นตัวละครฝ่ายชายที่เป็นฝ่ายปฏิบัติกับขุนแผน ซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกายังมีการสร้างภาพลักษณ์ภายนอกให้ขุนช้างมีรูปร่างที่อ้วนล่ำ ศีรษะล้าน ผิวดำ และมีลักษณะนิสัยชั่วช้าลาดเบาปัญญา และมักโอ้อวดความร้ายของตนเองเสมอ ดังตัวอย่างบทละครเครื่อง เช่น

เพลงราชนิกลิ่ง

ขุนช้าง ทัวทั้งแคว้นแดนสุพรรณ เขาพากันยอมพี่
อยากเป็นมหาเศรษฐี ทองแท่งมีเต็มถ้ำ
มีเงินนับเป็นถัง มียั้งฉางบ้านช่อง
ข้าวเต็มนาปลาเต็มหนอง ไม่รู้จะเอาไปไหน ฯ

(หอมหวล นาคศิริ, 2500 : 5)

นอกจากนี้ คณะกรรมการกฤษฎีกายังมีการเสนอบทบาทของขุนช้างในเชิงบวกของด้านความมั่งคั่งร่ำรวยในทรัพย์สินสมบัติควบคู่กับวาทศิลป์ รวมถึงนำเสนอด้านความซื่อสัตย์ มั่นคงต่อความรักและให้เกียรตินางวันทองแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งลักษณะการนำเสนอบทบาทของขุนช้างแสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎีกาต้องการเน้นตัวละครขุนช้างให้มีความโดดเด่นมากกว่าตัวละครอื่น ๆ จึงส่งผลทำให้การดำเนินเรื่องที่นำมาใช้ในการแสดงเกิดความสมจริงและชวนติดตามมากขึ้น



ภาพที่ 8 ภาพขุนช้าง จากเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทอง
ที่มา : ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ.2561

3.3 การตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน

จากการศึกษาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทองพบว่า ในบทละครเครื่องมีการตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน ได้แก่ ตอนขุนช้างค้นหาวันทอง ตอนพระไวยให้หมั้นวิเศษนำจดหมายไปบอกขุนช้าง ตอนขุนช้างถวายฎีกาและตอนนางวันทองฝันร้ายขุนแผนจึงทำนายฝัน ซึ่งการตัดทอนฉากและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎีกาต้องการนำเสนอเฉพาะเหตุการณ์ที่มีความสำคัญและน่าสนใจต่อการดำเนินเรื่องเท่านั้น เพราะเนื่องจากเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยมีขนาดยาวเกินไปจึงไม่เอื้อต่อการแสดงละครเครื่อง นอกจากนี้ คณะกรรมการกฤษฎีกายังต้องการเน้นฉากและเหตุการณ์สำคัญของการปะทะคารมระหว่างขุนแผนกับนางวันทอง และตอนที่สมเด็จพระพันวษาตรัสสั่งให้ประหารนางวันทองมากกว่าฉากอื่น ๆ เพราะฉากดังกล่าวนี้เป็นการนำอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลงได้อย่างชัดเจนและยังเสนอข้อคิดคติธรรมสอนใจให้กับผู้ชมเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตนใช้ในการดำเนินชีวิตได้

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาการนำบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องทั้ง 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาลานางจินตะหรา เรื่องพระอภัยมณี ตอนเพลงปี่พาทย์ และเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพิพากษานางวันทอง ผู้วิจัยพบว่า คณะกรรมการกฤษฎีกายังคงนิยมนำเนื้อเรื่องจากบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในบทลิเกทรงเครื่อง โดยมีการนำเสนอตัวละคร ฉากและเหตุการณ์บางตอนเหมือนกับตัวบทวรรณคดีไทย นอกจากนี้ในบทลิเกทรงเครื่องยังมีการปรับเปลี่ยน การเพิ่มเติม และตัดทอนตัวละคร ฉากและเหตุการณ์บางตอนให้ต่างไปจากบทวรรณคดีไทย ซึ่งลักษณะของการปรับเปลี่ยนบทวรรณคดีไทยเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับรูปแบบของการแสดงลิเกทรงเครื่องและยังช่วยสร้างความน่าสนใจให้แก่ผู้ชมในยุคสมัยปัจจุบัน ได้ดังนี้

1. การคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอน

การคงฉากเดิมและเหตุการณ์บางตอนถือเป็นการรักษาเนื้อเรื่องให้เหมือนกับบทวรรณคดีไทย เช่น เรื่องอิเหนา ในตอนที่อิเหนาถือสารจากท้าวสุเรนทร์ไปบอกนางจินตะหรา จึงส่งผลทำให้เกิดความขัดแย้งกันจากการเสนอการคงเดิมของตัวละคร ฉากและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎีกายังคงรักษาใจความสำคัญหลักของโครงเรื่องอิเหนาที่คนไทยส่วนใหญ่ในยุคปัจจุบันรู้จักกันดี ซึ่งเหตุการณ์ตอนสำคัญนี้ถือว่าเหมาะสมกับการนำมาถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกทั้งด้านความรัก โกรธ หึงหวงและเสียใจของตัวละครที่ช่วยสร้างอารมณ์ให้กับผู้ชมเป็นอย่างมาก เรื่องพระอภัยมณี โดยเฉพาะตอนปิดเรื่องที่พระอภัยมณีเป่าปี่สังหารนางผีเสื้อสมุทรที่ยังคงปรากฏทั้ง 2 ฉบับ แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎีกายังคงนำเหตุการณ์สำคัญและตัวละครที่มีความหลากหลาย เช่น พระฤๅษี นางเงือก นางผีเสื้อสมุทรและสินสมุทรมาปรับใช้ในการแสดงเพราะด้วยเหตุการณ์ตอนดังกล่าวนี้ช่วยสร้างความตื่นเต้นเร้าใจและมีหลายรสหลายอารมณ์จนทำให้ผู้ชมเกิดความสนใจและชวนติดตามมากยิ่งขึ้น เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนสมเด็จพระพันวษาตรัสสั่งให้ประหารนางวันทอง เพื่อเป็นการรักษาเหตุการณ์จากเนื้อเรื่องของวรรณคดีไทย จึงส่งผลทำให้การแสดงลิเกทรงเครื่องเกิดความสมจริงและยังเป็นการเสนอข้อคิดเตือนใจเพื่อให้ผู้ชมสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้

2. การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอน

การปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอนถือเป็นส่วนสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง ซึ่งในบทลิเกทรงเครื่องได้มีการปรับเปลี่ยนฉากและเหตุการณ์บางตอนให้ต่างไปจากบทวรรณคดีไทย เช่น ตอนการเปิดเรื่องของวรรณคดีไทยทั้ง 3 เรื่องที่บทลิเกทรงเครื่องได้มีการปรับเปลี่ยนให้ตัวละครเอกของแต่ละเรื่อง เช่น อิเหนา พระอภัยมณี และพระไวยร้องบทกลอนกล่าวถึงกวีที่ประพันธ์บทวรรณคดีไทย เช่น เรื่องอิเหนา ตอนที่อิเหนาต้องลานางจินตะหรา ในบทลิเกทรงเครื่องมีการเสนอให้อิเหนาร้องเพลงราชานิเกลิงกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อเป็นการยกย่องสรรเสริญพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่องอิเหนาจนเป็นที่นิยมแพร่หลายในสังคมไทย ซึ่งการปรับเปลี่ยนตอนดังกล่าวนี้ถือเป็นการแสดงความสามารถของผู้แสดงที่มีความสามารถทั้งด้านการร้อง การรำและมีความรู้เรื่องของวรรณคดีเป็นอย่างดี จึงส่งผลทำให้ผู้ชมได้รับอารมณ์ต่อการรับชม นอกจากนี้ในบทลิเกทรงเครื่องยังมีการปรับเปลี่ยนตัวละครให้ต่างไปจากบทวรรณคดีไทย เช่น เรื่องอิเหนา ได้มีการปรับเปลี่ยนตัวละครประกอบอย่างประสันดาที่ถูกนำมาใช้แทนตะหมิงเสนในตอนที่ส่งสารของท้าวสุเรนทร์ให้กับอิเหนา ซึ่งวัตถุประสงค์ของการปรับเปลี่ยนตัวละครเนื่องจากประสันดาเป็นพระพี่เลี้ยงคนสนิทของอิเหนาและมีลักษณะนิสัยเจ้าคารมคมคายมักพูดจาตลกขบขันมากกว่าบทบาทของตะหมิงเสน จึงส่งผลทำให้การแสดงลิเกทรงเครื่องมีสีสันและสนุกสนานยิ่งขึ้น

3. การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอน

การเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์บางตอนที่ไม่มีปรากฏในบทวรรณคดีไทยเพื่อให้เนื้อเรื่องมีความสอดคล้องเหมาะสมกับรูปแบบของการแสดงลิเกทรงเครื่องให้สมบูรณ์และสร้างสนุกสนานเข้ากับทัศนคติของผู้ชมในยุคปัจจุบันมากยิ่งขึ้น เช่น เรื่องอิเหนาที่ได้มีการเพิ่มเติมเหตุการณ์ตอนที่จระก้ารับสารจากท้าวดาหะ จึงส่งผลทำให้จระก้าโกรธแค้นท้าวกะหมิงกฤษณ์เป็นอย่างมาก จากการเพิ่มเติมฉากและเหตุการณ์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎีกามีวัตถุประสงค์ที่ยังคงรักษาบทบาทเด่นของจระก้าที่เป็นตัวละครคู่ตรงข้ามกับอิเหนาที่มีลักษณะต่างกันอย่างฟ้ากับดิน นอกจากนี้การเพิ่มเติมเหตุการณ์ตอนดังกล่าวนี้ยังเป็นการเพิ่มเติมบทกวีเพื่อให้เกิดความสนุกสนานตลกขบขันจนเกิดความประทับใจตัวละครและเนื้อเรื่องที่

นำมาใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องได้เป็นอย่างดี นอกจากการเพิ่มเติมตัวละคร ฉากและเหตุการณ์เรื่องอิเหนาแล้ว ในบทลิเกทรงเครื่องยังมีการสร้างตัวละครเพิ่มขึ้นมาที่ไม่ปรากฏอยู่ในบทวรรณคดีไทย เช่น เรื่องพระอภัยมณี ซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกาได้เพิ่มเติมตัวละคร 1 และตัวละคร 2 เข้ามาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องเพื่อเป็นการเพิ่มสีสันและสร้างความแปลกตาแปลกใจให้กับผู้ชม

4. การตัดทอนฉากและเหตุการณ์บางตอน

ในบทลิเกทรงเครื่องได้มีการตัดทอนฉากและเหตุการณ์ที่ปรากฏในบทวรรณคดีไทยบางตอนออกไป เช่น เรื่องอิเหนา ตอนอิเหนาไปหานางมาหยาภิรมย์กับนางสการะวาตี เรื่องพระอภัยมณี ตอนที่พระอภัยมณีสั่งให้ไพร่พลเอาน้ำบ่อน้อยหยอดปิดหูทั้งสองข้าง และเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างค้นหานางวันทอง ตอนพระไวยให้หมื่นวิเศษนำจดหมายไปบอกขุนช้าง และตอนนางวันทอง

ฝันร้าย ขุนแผนจึงทำนายฝัน จากการตัดทอนเหตุการณ์บางตอนดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการกฤษฎีกาได้มีการเลือกนำเสนอเฉพาะเหตุการณ์บางตอนที่มีสาระสำคัญ สนุกสนาน น่าสนใจและชวนติดตามให้แก่ผู้ชม นอกจากนี้ เหตุการณ์บางตอนไม่เหมาะสมต่อโอกาสและระยะเวลาที่จำกัดของการแสดงลิเกทรงเครื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. จากการค้นคว้าการนำบทวรรณคดีไทยมาปรับใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่องพบว่า ยังไม่มีงานวิจัยที่ศึกษาการเปรียบเทียบกลวิธีการใช้ภาษาจากบทวรรณคดีไทยกับบทลิเกทรงเครื่อง เช่น เรื่องอิเหนา เรื่องพระอภัยมณี เรื่องขุนช้างขุนแผน เรื่องแก้วหน้าม้า

2. ควรมีการศึกษาหรือทำวิจัยเกี่ยวกับบทวรรณคดีไทยที่นำมาใช้ในการแสดงลิเกทรงเครื่อง เช่น เรื่องอิเหนา ตอนศึกกะหมิงกฤษณ์ เรื่องแก้วหน้าม้า เรื่องไกรทอง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2546). **เสภาขุนช้าง-ขุนแผน เล่ม 3** พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- กัญจนปกรณัม แสดงหาญ. คีตศิลป์ในอาวสุโส. สำนักการสังคีต กรมศิลปากร. สัมภาษณ์วันที่ 30 มิถุนายน 2563.
- พะอบ โปษะกฤษณะ, สุวรรณ อุดมผล. (2523). **วรรณกรรมประกอบการเล่นลิเก**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยฯ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. (2546). **บทละครเรื่องอิเหนา**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- วิโรจน์ วีระพัฒนานนท์. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ลิเก) พ.ศ.2561. สัมภาษณ์วันที่ 30 มิถุนายน 2563.
- สุนทรภู่. (2553). **พระอภัยมณีของสุนทรภู่**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2553). “ลิเก” ใน **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ฉบับการเรียนรู้ เล่มที่ 15. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.